

**AUTIZM SPEKTRIDAGI BOLALARNING PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARINING O‘ZIGA XOZ XUSUSIYATLARI***Jo‘rayeva Sayyora Axmadjon qizi*

998 88 169-66-67

*sayyoraaxmadjonqizi@gmail.com**Andijon davlat pedagogika instituti Maxsus
pedagogika (logopediya)yo‘nalishi 1 bosqich talabasi**Andijon shahar 40-KTIMTTda defektolog***Annotatsiya**

Ushbu maqolada autizm spektridagi bolalarning psixologik xususiyatlari va ularning o‘ziga xosligi tahlil qilinadi. Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarning rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan kognitiv, emotsional va ijtimoiy xususiyatlar, shuningdek, ularning o‘rganish va muloqot qobiliyatlariga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Maqolada autizm spektridagi bolalarning individual xususiyatlarini aniqlash, ularni qo‘llab-quvvatlash strategiyalari va psixologik yordam shakllari haqida tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari autizm spektridagi bolalarni tarbiyalash va ularning rivojlanishini samarali qo‘llab-quvvatlash uchun ilmiy asos yaratadi.

Kalit so‘zlar: Autizm spektri, autistik bolalar, spektr buzilishi, psixologik xususiyatlar, kognitiv rivojlanish, emotsional xususiyatlar, ijtimoiy muloqot, nutq va muloqot rivoji, o‘rganish qobiliyati, xulq-atvor xususiyatlari, ijtimoiy moslashuv, emotsional intellekt, individual xususiyatlar, individual yondashuv, psixologik diagnostika, psixologik yordam, rivojlanish strategiyalari, tarbiyaviy yondashuvlar.

So‘nggi yillarda autizm spektridagi buzilishlar (ASB) bilan bog‘liq tadqiqotlar psixologiya va pedagogika sohalarida katta e‘tibor qozonmoqda. Autizm spektri buzilishi – bu bolalarning ijtimoiy muloqot, nutq rivoji, emotsional va kognitiv jarayonlarida yuzaga keladigan individual farqlanishlar bilan tavsiflanadigan rivojlanish buzilishi hisoblanadi. Ushbu buzilish turlicha darajada namoyon bo‘lib, har bir bolada o‘ziga xos psixologik xususiyatlar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Autistik bolalarning psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish, ularning rivojlanish xususiyatlarini aniqlash va shaxsiy yondashuv asosida tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, autizm spektridagi bolalar bilan ishlashda pedagogik va psixologik metodlarni moslashtirish, individual rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish ularning ijtimoiy va kognitiv salohiyatini oshirishga yordam beradi.

Kirish qismida shuningdek, autizm spektridagi bolalarning rivojlanishidagi xususiyatlar, ularning ijtimoiy moslashuvi, emotsional holati va o‘rganish qobiliyatlari bilan bog‘liq asosiy muammolar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi – autizm

spektridagi bolalarning psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularni qo'llab-quvvatlash va tarbiyalash uchun ilmiy asos yaratishdir.

Autizm spektridagi bolalarning psixologik xususiyatlari bir nechta asosiy yo'nalishda o'rganiladi: kognitiv rivojlanish, emotsional xususiyatlar, ijtimoiy muloqot va xulq-atvor xususiyatlari. Har bir yo'nalish bolalarning individual farqlanishlarini, rivojlanish darajasini va tarbiyaviy yondashuvni aniqlashga yordam beradi.[1.24]

Autistik bolalarda kognitiv rivojlanish o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ko'pchilik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ular vizual fikrlash va detalga e'tibor berish qobiliyatiga ega bo'lishadi. Shu bilan birga, abstrakt fikrlash va umumiy tushunchalarni shakllantirishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ba'zi bolalarda aql-idrok ko'rsatkichlari o'rtacha yoki undan yuqori bo'lishi mumkin, biroq ular o'z fikrlarini umumiy kontekstda ifodalashda qiynaladi.

Kognitiv rivojlanishdagi xususiyatlarni aniqlash pedagog va psixologlarga individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'quv jarayonini moslashtirish va yangi bilimlarni qabul qilishni osonlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bolalarning qiziqish va kuchli tomonlarini aniqlash ularni tarbiyalashda samarali strategiya yaratadi.

Autistik bolalar emotsional jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishadi. Ularning hissiy tajribasi ko'pincha kuchli va aniqlangan bo'lishi mumkin, lekin emotsiyalarini ifodalashda qiyinchiliklar uchraydi. Masalan, ba'zi bolalar o'z his-tuyg'ularini verbal ravishda ifoda eta olmaydi, yoki yuz ifodalari va tana tili orqali cheklangan tarzda ifodalanadi.[2.46]

Emotsional xususiyatlar bilan ishlash pedagogik va psixologik yondashuvlarni talab qiladi. Stress holatlarini kamaytirish, xavotir va frustratsiyani boshqarish, bolalarni ijobiy emotsional tajriba bilan ta'minlash ularning ijtimoiy rivojlanishi va o'rganish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Autizm spektridagi bolalarning eng xarakterli xususiyatlaridan biri – ijtimoiy muloqotda qiyinchiliklar. Ular boshqalar bilan bog'lanish, jamoaviy o'yinlarda ishtirok etish va his-tuyg'ularni almashish jarayonida cheklanishlar ko'rsatadi. Nutq rivojida kechikish, monoton yoki cheklangan intonatsiya bilan gapirish, ba'zan esa nutqning umuman rivojlanmasligi kuzatiladi.

Ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maxsus metodikalar qo'llaniladi: vizual qo'llanmalar, ijtimoiy hikoyalar, rol o'yinlar va muloqotni rag'batlantiruvchi mashg'ulotlar. Shu yondashuvlar bolalarning o'zaro aloqada bo'lish, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ijtimoiy normalarni o'rganish imkoniyatini oshiradi.[3.32]

Autistik bolalarning xulq-atvori ko'pincha stereotipik va takrorlanuvchi bo'lishi mumkin. Masalan, qo'l harakatlarini takrorlash, bir xil o'yinni davom ettirish yoki

qattiq tartibga amal qilish kabi xatti-harakatlar kuzatiladi. Shu bilan birga, ular qiziqishlari va diqqatini muayyan predmet yoki faoliyatga qaratishda yuqori darajada bo'lishi mumkin.

Xulq-atvor xususiyatlarini tahlil qilish va ularga mos pedagogik yondashuvni ishlab chiqish bolalarning ijtimoiy moslashuvini va o'rganish jarayonini yaxshilashga yordam beradi. Individual yondashuv asosida bolalarning kuchli tomonlarini rivojlantirish va qiyinchiliklarini kamaytirish mumkin.[4.63]

Autizm spektridagi bolalarga yordam berishda psixologik qo'llab-quvvatlash muhim rol o'ynaydi. Shu jumladan, shaxsiy mashg'ulotlar, maxsus pedagogik metodlar, emotsional va ijtimoiy treninglar qo'llaniladi. Bolaning rivojlanish xususiyatini tahlil qilgan holda, individual o'quv rejasi tuziladi, bu esa ularning ijtimoiy va kognitiv salohiyatini maksimal darajada oshirishga imkon beradi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash shuningdek, ota-onalar va pedagoglarni autizm spektridagi bolalar bilan ishlashga tayyorlash, oilaviy muhitni moslashtirish va tarbiyaviy strategiyalarni bir xillashtirishni ham o'z ichiga oladi.

Autizm spektridagi bolalarning psixologik xususiyatlari ularning rivojlanishida o'ziga xos individual farqlanishlar bilan ajralib turadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, autistik bolalarda kognitiv rivojlanish, emotsional xususiyatlar, ijtimoiy muloqot va xulq-atvor sohalarida aniq va takrorlanuvchi o'ziga xosliklar mavjud. Ularning kuchli tomonlari – vizual fikrlash, detalga e'tibor, qiziqish va diqqatni ma'lum predmetga qaratish qobiliyati, shuningdek, mustahkam individual xususiyatlar orqali rivojlanish imkoniyatlari mavjud.

Biroq, nutq va ijtimoiy muloqotdagi qiyinchiliklar, emotsiyalarni ifodalashdagi cheklanishlar va stereotipik xulq-atvor kabi jihatlar bolalarning ijtimoiy moslashuvini va o'rganish jarayonini murakkablashtiradi. Shu sababli, autizm spektridagi bolalarni tarbiyalash va qo'llab-quvvatlashda individual yondashuv, maxsus pedagogik metodlar va psixologik yordam muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqola natijalari asosida ta'kidlanadiki, autizm spektridagi bolalarning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish va tahlil qilish nafaqat pedagoglar va psixologlar uchun ilmiy asos yaratadi, balki amaliy jihatdan bolalarning ijtimoiy va kognitiv salohiyatini oshirish, ularni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). 5th edition. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, 2013.
2. Baron-Cohen, S. The Essential Difference: Male and Female Brains and the Autism Spectrum. New York: Basic Books, 2003.
3. Frith, U. Autism: Explaining the Enigma. 2nd edition. Oxford: Blackwell, 2003.

4. Grandin, T., & Panek, R. The Autistic Brain: Thinking Across the Spectrum. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2013.
5. Klin, A., Volkmar, F., Sparrow, S. Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders. 3rd edition. Hoboken: John Wiley & Sons, 2005.
6. Ozonoff, S., Dawson, G., & McPartland, J. A Parent's Guide to Asperger Syndrome and High-Functioning Autism. New York: Guilford Press, 2002.
7. Attwood, T. The Complete Guide to Asperger's Syndrome. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007.
8. Kanner, L. Autistic Disturbances of Affective Contact. Nervous Child, 1943, 2(3), 217–250.
9. Левинсон, И. Психология аутизма у детей. Москва: Издательство «Питер», 2010.
10. Тагирова, Л.М. Коррекционная работа с детьми аутистического спектра. Москва: Просвещение, 2015.